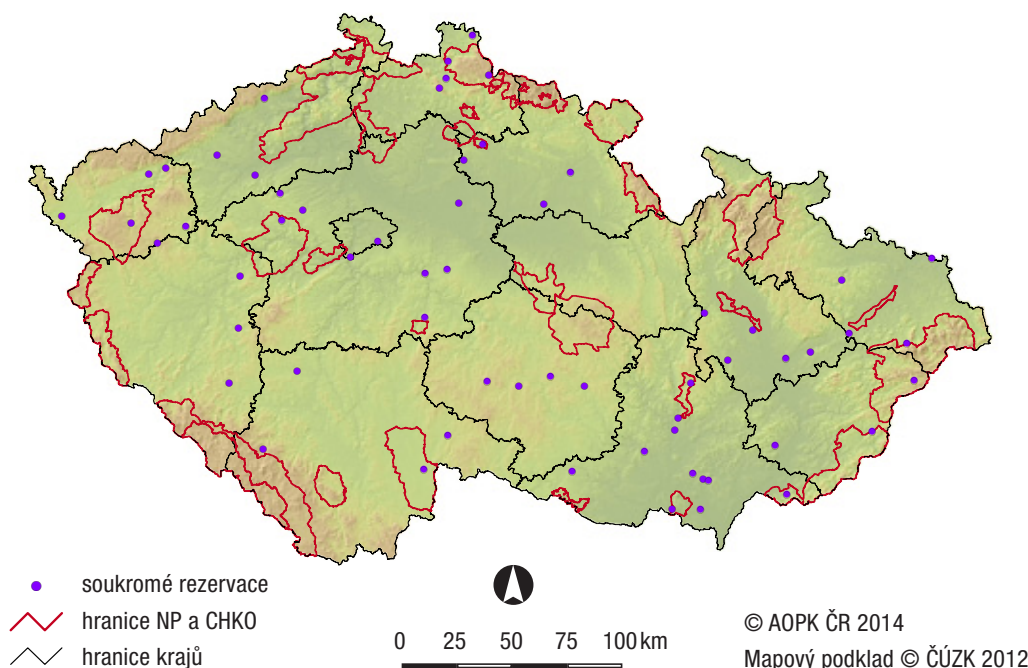

Pozemkové spolky – perspektivní forma ochrany přírody

Pavel Pešout, Jan Moravec

Co je to pozemkový spolek? V podmínkách České republiky jde o neziskovou organizaci (libovolné organizační formy) s hlavním posláním chránit

a pečovat o přírodní a kulturní dědictví, k čemuž využívá vlastnického práva či dlouhodobého smluvního vztahu k pozemkům a stavbám.

Pozemkové spolky v České republice (na mapě je vyznačeno sídlo spolku). Jejich seznam viz www.casopis.ochranaprirody.cz (orig. Lucie Poláková).

Hnutí pozemkových spolků

Počátek hnutí pozemkových spolků v ČR lze vysledovat v polovině 90. let 20. století. Vycházelo ze zahraničních zkušeností v té době shromážděných a analyzovaných (Ptáček 1998) i z vlastní tradiční činnosti v péči o přírodovědně cenná území a památky. Aktivní v té době byly zejména dva subjekty – Nadace Partnerství a Český svaz ochránců přírody (ČSOP). Z jejich podnětu ustavilo nejprve roku 1997 MŽP „Poradní sbor pro pozemkové spolky“. I z iniciativy tohoto poradního sboru vyhláší ČSOP

již následujícího roku program na podporu vzniku a rozvoje pozemkových spolků, tehdy pod jménem „Místo pro přírodu“ (Pešout a kol. 1998). V rámci programu byl vytvořen systém akreditace pozemkových spolků, která je garancí důvěryhodnosti pozemkového spolku v situaci, kdy tento pojem u nás není nijak právně ukotven, i jejich finanční a metodické podpory. Přelomovým obdobím byly zejména roky 2001–2003, kdy se program konstitoval do podoby, která funguje dodnes. V čele programu stojí dvanáctičlenná Rada Národního pozemkového spolku,

Názor na otázku, jakou právní formu by měly pozemkové spolky mít, se postupně vyvíjel. Klíčové přitom bylo zejména zajištění jejich důvěryhodnosti vůči veřejnosti (a s tím související ukotvení nezcizitelnosti pozemků). Původně se zvažovala výrazně větší úloha Ministerstva životního prostředí (MŽP), které by celý proces garantovalo, stanovovalo podmínky a udělovalo akreditace. Předpokládaly se takové úpravy právního řádu, které by pozemkový spolek ustanovily jako specifickou právnickou osobu a na existenci této osoby by po vzoru Velké Británie vázaly nezcizitelnost nemovitostí, případně i určité daňové výhody. Postupem času se některé úvahy ukázaly jako nereálné (právní zakotvení nezcizitelnosti pozemků), jiné jako ne zcela vhodné (úzké navázání pozemkospolkového hnutí na stát).

složená ze zástupců pozemkových spolků a spolupracujících organizací (v současné době MŽP, Nadace Partnerství, Lesy České republiky, s.p. a Národní památkový ústav), byl sepsán etický kodex pozemkových spolků a další materiály určující směřování celého hnutí (zájemci je naleznou na webových stránkách www.pozemkovespolky.csop.cz), začala pravidelná setkávání pozemkových spolků s odbornými semináři i vzájemnou výměnou zkušeností a byla zahájena i stejnojmenná veřejná sbírka Místo pro přírodu (Moravec 2010).

V současné době je v ČR akreditováno 61 pozemkových spolků a jejich počet postupně narůstá – viz graf a mapa. Jejich aktualizovaný přehled s kontakty i přehledem spravovaných lokalit lze najít na webových stránkách www.csop.cz/psfront.

Území v péči pozemkových spolků

Pozemkové spolky pro svoji práci využívají celou škálu právních možností a postupů od vlastnictví přes dlouhodobé pronájmy až po smlouvy o spolupráci a dohody o ochraně území v závislosti na možnostech a cílech v dané lokalitě. Základem činnosti pozemkových spolků je zajištění údržby zájmových lokalit či objektů, nejlépe ve spolupráci s vlastníkem. Kromě ní je však nedílnou součástí i dokumentace a monitoring zájmových území, osvětová činnost, v řadě případů též ekologická výchova nebo kulturní aktivity navázané na zájmové nemovitosti.

Pozemkovým spolkům se daří dobře spolupracovat s místní samosprávou, s vlastníky a hospodáři (Ptáček, Pešout 2001, Moravec ed. 2009), a výměra tímto způsobem chráněných lokalit se neustále zvyšuje. Spolky v současnosti (stav k 24. 3. 2014) vlastní 254 ha území, věcná břemena na 17 ha, pronajímají si či mají vypůjčeno 1 291 ha, na 468 ha mají uzavřené smlouvy o způsobu hospodaření s vlastníky a na dalších 984 ha udělený souhlas vlastníka k zajišťování péče. Celkem tedy jde o 3 015 ha pozemků, z nichž přibližně polovinu tvoří travní společenstva (louky, pastviny, stepi), přes 10 % lesy, 10 % mokřady a zbytek další biotopy (sady, území ovlivněná těžbou nerostných surovin apod.). Celkový počet zapojených pozemků činí 3702 v 564 lokalitách. Kromě toho je v péči pozemkových spolků i osm památných stromů. Pozemkové spolky se věnují také kulturním památkám. V současné době je v jejich péči 17 historických objektů od křížků a kapliček až po objekty lidové architektury či židovskou synagogu, z toho je osm ve vlastnictví.

Významným posunem v přístupu pozemkových spolků k vybraným lokalitám, o něž pečují, je zpracovávání obdob plánů péče o zvláště chráněná území. Ocenit je třeba i snahu o průběžné vyhodnocování péče spojené s reflexí výsledků v nastavení managementu pro další období.

Zajímavým záměrem může být plánovaná certifikace pozemků Radou Národního pozemkového spolku, kdy by v případě certifikace pozemku byla zaručena ze strany ČSOP péče o pozemek a jeho nezcizitelnost i v případě zániku místního pozemkového spolku.

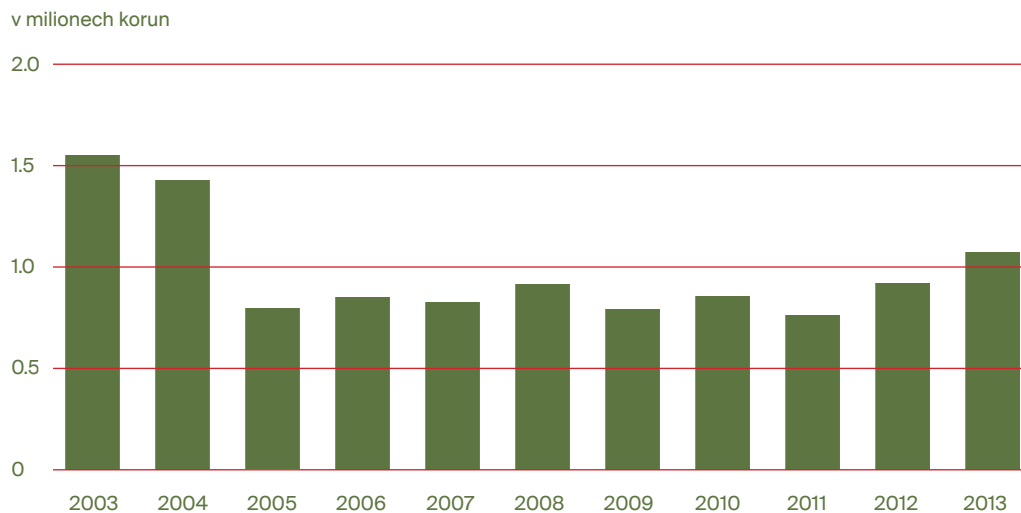
Veřejná sbírka Místo pro přírodu

Cílem pozemkových spolků není za každou cenu pozemky vlastnit, ale mnohdy je vlastnictví jedinou či nejvhodnější možností, jak dané pozemky ochránit. Nejvýznamnějším finančním zdrojem pro výkup vybraných území ve prospěch pozemkových spolků je již více než deset let úspěšně fungující veřejná sbírka Místo pro přírodu.

Dodnes se v ní podařilo vybrat přes deset miliónů korun, za něž se vykoupilo a ochránilo již 100,3 ha pozemků na 25 lokalitách (údaj k 16. 3. 2014). Jde o lokality přírodovědně cenné, jako prales v Bílých Karpatech (blíže viz Janík, Moravec 2008) či orchidejová Milská stráž, ale i území exploatovaná, kde výkup umožní revitalizaci či nerušenou sukcesi. Podrobné informace o všech vykoupených lokalitách nalezneme na stránkách programu Místo pro přírodu (www.mistoproprirodu.cz/zachranene-lokality). Kromě informací o významu a historii každé z lokalit zde najdeme i informace o přístupu na lokalitu včetně mapky, bližší údaje k péči o území, lze si zde stáhnout celý ochranný plán, články publikované o lokalitě v médiích atd. V mnohém může být podrobnost a transparentnost inspirativní i pro státní ochranu přírody.

Akreditované pozemkové spolky (počty vždy ke konci daného roku, v r. 2014 k 23.3.)

Přehled vybraných financí ve sbírce Místo pro přírodu v jednotlivých letech

Závěr

Hnutí pozemkových spolků v ČR se stalo stabilní součástí systému ochrany přírody stejně jako v zemích, které před dvaceti lety posloužily jako inspirace (srovnání viz např. Šimová 2011). Hnutí je plně v režii neziskového sektoru a úspěšně buduje důvěru veřejnosti. Má vytvořený systém vnitřní kontroly a postupně se daří zajišťovat financování činnosti z diferenciovaných zdrojů včetně úspěšné veřejné sbírky.

Pozemkové spolky představují ideální model ochrany cenných lokalit a objektů díky zapojování místní veřejnosti do realizace praktické péče. Tuto jejich úlohu státní ochrana přírody nemůže nikdy zcela nahradit, a proto na lokalitách, kde se popsaný model daří realizovat, by měly vždy být pozemkové spolky pro státní ochranu přírody nejvítanějším partnerem. Jinde by se měly orgány ochrany přírody snažit tento systém iniciovat, protože bez účasti a podpory místní veřejnosti lze územní ochranu přírody realizovat jen obtížně.

Přehled citované literatury stejně jako u ostatních příspěvků je publikován v elektronické verzi časopisu na www.casopis.ochranaprirody.cz

Pavel Pešout pracuje jako náměstek ředitele AOPK ČR

Jan Moravec je v ČSOP koordinátorem programu a sbírky Místo pro přírodu

Mokřady jsou častým předmětem akvizic pozemkových spolků. Na snímku biocentrum Jinošovské údolí na Podblanicku vykoupené z většiny Českým svazem ochránců přírody v průběhu uplynulých deseti let. Foto: J. Moravec

Pozemkové spolky se věnují i ochraně kulturního dědictví. Na snímku část „živého skanzenu“ v Jindřichovicích pod Smrkem. Foto: archiv ČSOP

U většiny pozemků, které spolky vykupují, zajišťují odpovídající péči. Foto: archiv ČSOP